

บันทึกชาวไทใหญ่ในดินแดนลาว

สราวุธ รูปิน

นักวิจัยประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บันทึกชาวไทใหญ่ในดินแดนลาว แปลจากเอกสารเรื่อง “ประวัติความเป็นมาบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว สปป.ลาว” โดย สุริยง ส.ห่าน และโบ ห่าน ได้เรียบเรียงจากบันทึกของชาวไทใหญ่ที่เข้ามาอาศัยในบ้านห้วยทรายในปี พ.ศ. 2427 เพื่อทำการขุดแก้วหรือรัตนชาติในบ้านห้วยทราย ตามบันทึกได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพ และประเพณีชาวไทใหญ่ พร้อมทั้งบันทึกเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในช่วงการเข้ามาของอาณานิคมฝรั่งเศสในบริเวณลาวเหนือ เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจากทางสังคมยุคจารีตสู่ยุคอาณานิคม ผ่านเอกสารท้องถิ่นของคนไทลุ่มน้ำโขง

The Notes on Tai-Yai in Laos Territory.

Sarawut Roopin

Researcher, Faculty of Fine Arts, Chiang Mai University,
Chiang Mai, Thailand.

ABSTRACT

The Tai-Yai records in Laos was translated from the document titled “History of Bann Huai Xai, Muang Bokaew, Laos” written by Suriyong S. Han and Bo Han.

The writers arranged the records of Tai-Yai who came to live in Bann Huay Xai in 1984 to mine gems in that area. These records contained information regarding the settlement, occupations and traditions of the Tai-Yai. These documents also recorded the changes in Tai-Yai culture and social traditions due to the French colonization of Northern Laos.

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 ที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเดินทางไปยังในดินแดนลาว โดยใช้เส้นทางน้ำโขงและเส้นทางถนนสาย R3 ซึ่งมีบ้านห้วยทราย แขวงบ่อแก้ว เป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางเข้าสู่ลาว ทั้งสองเส้นทางสามารถเดินทางไปเมืองหลวงพระบาง หลวงน้ำทา เมืองสิง และสิบสองปันนาในเขตตอนใต้ของจีน ผู้เขียนได้สอบถามประวัติความเป็นมาของชาวบ้านที่อยู่อาศัยบริเวณริมแม่น้ำโขงและบ้านห้วยทราย แต่ก็ไม่พบเอกสารที่บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรจวบจนปี พ.ศ. 2548 ผู้เขียนได้พบกับเจ้าอาวาสวัดจอมเขามะนิรัตน์ บ้านห้วยทราย จึงได้สอบถามถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน ท่านได้มอบหนังสือเรื่อง *ประวัติความเป็นมาบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว* ให้กับผู้เขียน ซึ่งเป็นบันทึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านห้วยทรายในช่วงยุคอาณาจักรล้านช้าง โดยมีส่วน ส.ห่าน และโบ ท่านเรียบเรียงเป็นภาษาลาวจากต้นฉบับภาษาไทยใหญ่มีจำนวน 29 หน้ากระดาษ A5 ซึ่งเป็นบันทึกของพ่อเฒ่าส่าน้อยผู้ใกล้ชิดกับเจ้าฟ้าขุนจึงผู้นำชาวไทใหญ่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว ลาว ในปี พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) ซึ่งในช่วงเวลานั้นบ้านห้วยทรายยังไม่ปรากฏสถานะของการเป็น “เมือง” (สมิธ 2547, 69) แตกต่างไปจากเชียงของ เวียงภูคา หลวงน้ำทา และเมืองสิง ที่ขึ้นอยู่กับอำนาจการปกครองของนานและสยาม ทำให้กลุ่มพ่อค้าและนักแสวงโชคต่างๆ สามารถเข้ามาทำกิจการในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างอิสระ แต่อาจเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ก่อนการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในพื้นที่ลุ่มน้ำโขงตอนบน

บันทึกประวัติความเป็นมาบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว ในตอนต้น ได้กล่าวถึงการเดินทางของชาวไทใหญ่จากเมืองหมอกใหม่เขตรัฐน่านในพม่าได้เดินเข้ามาเมืองเชียงของ และบ้านห้วยทราย ซึ่งชาวไทใหญ่กลุ่มนี้ได้ตั้งหมู่บ้านและทำการสำรวจแก้วหรือรัตนชาติเพื่อนำไปเป็นสินค้าแลกเปลี่ยนในแถบประเทศลุ่มน้ำโขงและพื้นที่ใกล้เคียง โดยมีเนื้อหาแบ่งออกเป็นตอนๆ ดังมีข้อความว่า

“...คนเงี้ยวภายใต้การนำมาของนายอุปัชฌายะได้พากันเดินทางมาตั้งแต่เมืองหมอกใหม่ตัดผ่านมาทางดินแดนแห่งล้านนาประเทศพากดอย

อินทนนท์ทางทิศตะวันออก จากนั้นได้ผ่านมาทางเมืองงาย เชียงดาว และ
ลู่ลงเข้าสู่เมืองเชียงราย¹ จุดประสงค์ในการเดินทางครั้งนี้เพื่อค้นคว้าหา
แหล่งบ่อแก้วเลียบตามสองฟากฝั่งแม่น้ำของ² เพราะเวลานั้นดินแดน
แถบนั้นยังห่างไกลความเจริญขาดคนสัญจรไปมา การสำรวจของคนทั้งหก³
ได้เริ่มต้นมาแต่เชียงแสนเลียบลงมาตามแม่น้ำของและเข้าตามปากห้วยต่างๆ
จนลู่ลงเข้าถึงเขตแดนเชียงของ หน่วยรักษาการประจำด่านได้กักตัวไว้ เมื่อ
การสืบสวนของนายหลวงเมืองเชียงของเห็นว่าการเดินทางของหกคนในครั้ง
นี้ไม่มีภัยต่อบ้านเมืองของตนแต่อย่างใดจึงได้ปล่อยตัวไปและให้ทั้งหกสืบต่อ
ค้นคว้าหาแหล่งแก้วต่อไป การสำรวจได้กลับไปเริ่มต้นมาตั้งแต่บ้านหาดบ้าย
และน้ำเกี๋ยลงลงมาอีก การสำรวจดำเนินไปเรื่อยๆ จนมาถึงทางใต้ของบ้าน
ปากงาว ทั้งหกจึงประสบผลสำเร็จคือ เขาได้พบแร่แก้วที่เขาได้ใช้เวลาค้นหา
มาเป็นเวลานาน การค้นคว้าดำเนินมาถึงห้วยทรายใหญ่ ห้วยทรายน้อย และ
ถึงปากห้วยห่าย จนทั้งหกมีความพึงพอใจแล้ว เขาจึงรีบกลับคืนไปรายงาน
เจ้าฟ้าขุนจิงที่เมืองหมอก เมื่อเจ้าฟ้าขุนจิงได้ทราบข่าวจากการรายงาน
ของอุปั๋งหยาอะเซ่นนั้นแล้วก็มีความปรีดียินดีอย่างล้นเหลือ เมื่อได้ฤกษ์งาม
ยามดีแล้วเจ้าฟ้าขุนจิงจึงได้โยกย้ายเอาครอบครัวโดยมีช้าง 16 ตัว เป็นขบวน
ลำเลียงมีขุนหาญ⁴ 39 คน และยังมีครอบครัวติดตามมา 46 ครอบครัว การ
เดินทางได้เดินทางมาทางเมืองปัน เมืองปาย ข้ามขุนเขาดอยอินทนนท์ ห้วยน้ำ
แม่แจ่ม ตัดเข้าขุนน้ำแม่ปิงลัดข้ามขุนดอยเชียงดาว ลงสู่บ้านเมืองงายจน
ลู่ลงไปถึงเมืองเชียงราย เมื่อแจ้งจุดประสงค์ให้เจ้าเมืองเชียงรายทราบแล้ว
ก็มุ่งหน้าเดินทางจนถึงเมืองเชียงของซึ่งตั้งอยู่ตรงกันข้ามกับแหล่งที่มีแก้วอัน
เป็นบ้านห้วยทรายนั่นเอง เมื่อได้แจ้งจุดประสงค์ของการเดินทางต่อเจ้าเมือง
เชียงของแล้ว ขบวนก็ได้รับความร่วมมือร่วมมือเป็นอย่างดี⁵ ภายหลังบรรดา

¹ เมืองงาย ปัจจุบัน คือ บ้านเมืองงาย การเดินทางผ่านเชียงดาวไปฝางตามเส้นทางแม่น้ำงายไปยังเชียงราย

² แม่น้ำของ คือ แม่น้ำโขง

³ คณะสำรวจชาวไทใหญ่ จำนวน 6 คน

⁴ ขุนหาญ คือทหาร

⁵ บันทึกได้กล่าวถึงว่า เจ้าหลวงเมืองเชียงของได้ร่วมเป็นหุ้นส่วนในการขุดแก้วหรือรัตนชาติ

ครอบครัวคนทั้งหลายได้ข้ามน้ำของหมดแล้ว ยังแต่ฝูงช้าง 16 ตัวไม่ยอมข้าม ถึงความขังจะขับไล่อย่างใดก็ตามแต่ช้างก็ยังไม่ยอมข้าม เมื่อเป็นดังนี้ เจ้าฟ้าขุนจิงและบรรดาเฒ่าแก่เห็นเป็นกลางไม่ดีจึงได้พากันทำหิ้งบูชาขึ้นแล้ว ทำพิธีบวงสรวงเทพยดาอารักษ์อัญเชิญด้วยความเจาะจงหาอารักษ์หลักเมือง เมืองหมอกใหม่ เมืองปิ่น และเมืองปาย ขอให้มาสถิตเสถียร ขอให้มาเป็น ประธานปกป้องรักษาบ้านเมืองที่จะได้ตั้งขึ้นใหม่อยู่ทางด้านเขตแคว้นฝั่งซ้ายของแม่น้ำของ ขอให้อนุภาพแห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวงจงช่วยดลบันดาลให้ ช้างทั้ง 16 ตัวนี้ จงได้ข้ามปากสู่งซ้ายด้วยความสวัสดิด้วยเทอญ เมื่อท่านผู้ สมมุติเป็นพราหมณ์จารย์และทำพิธีจบลงก็ได้ปรากฏสิ่งอัศจรรย์เกิดขึ้น คือ ช้าง 16 ตัว ซึ่งมีช้างผู้ลักษณะ⁶ ตัวใหญ่ งามอม⁷ เป็นหัวหน้าฝูงเดินนำพาหมู่ ช้างสู่น้ำของโดยไม่ได้ถูกการบังคับแต่อย่างใด เมื่อเห็นเป็นความสำคัญเช่นนั้นแล้ว เจ้าฟ้าขุนจิงและบริวารทั้งหลายจึงได้ยึดถือเอามหาศักดิ์จากเมือง หมอกใหม่ เมืองปาย และเมืองปิ่น มาสถิตเสถียรเป็นอารักษ์หลักเมืองแห่ง เมืองใหม่ที่จะได้สร้างตั้งขึ้นนี้ต่อไป...” (สุริยงและโบ 2538, 2 - 5)

“...เจ้าฟ้าขุนจิงได้สถาปนาให้มีหอเทวดาเมืองขึ้นเพื่อให้เป็นศาลพระภูมิเจ้า ที่อารักษ์หลักเมือง โดยได้อัญเชิญเอาเจ้าที่มาจากเมืองปิ่น เมืองปาย อันเป็น เทพอารักษ์ประจำเชื้อชาติตระกูลของชาวเงี้ยวโดยตรง ถึงเดือน 7 ขึ้น 13 ค่ำ เป็นวันกำหนดเลี้ยงปาง (หอเทวดาเมือง) ของทุกๆ ปี และยึดถือเป็น จารีตมาตั้งแต่ปีจุลศักราช 1247 (พ.ศ. 2428)...” (สุริยงและโบ 2538, 9)

“...เจ้าฟ้าขุนจิงและพรรคพวกได้เลือกเอก⁸ ปากน้ำห้วยทรายน้อย⁹ บนฝั่ง เบื้องใต้เป็นที่ตั้งกระท่อมตั้งปาง¹⁰ ต่อไป หมู่บ้านเหล่านี้ได้ตั้งถิ่นฐานมาแต่

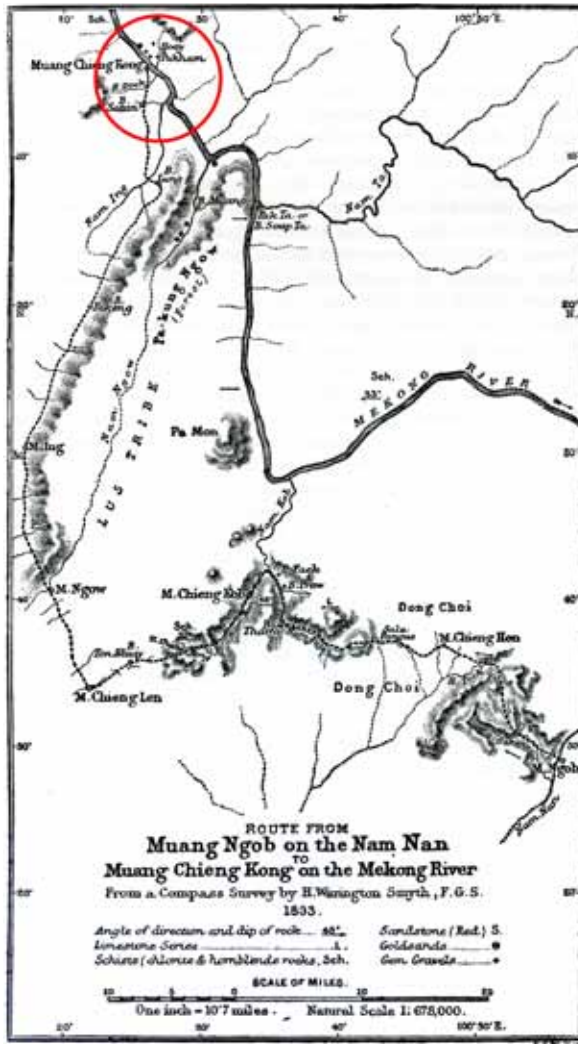
⁶ ช้างพลาย คือ ช้างตัวผู้

⁷ งามอม คือ งามอนซ้อนขึ้น.

⁸ เอก หมายถึง พื้นที่เป็นชัยมงคลเหมาะแก่การตั้งบ้านแปงเมือง

⁹ ปากน้ำห้วยทรายน้อย อยู่ตรงข้ามกับบ้านหัวเวียง อ.เชียงของ จ.เชียงราย และอยู่ระหว่างกลางของบ้านท่าข้าม บ้านหัวอ้อย บ้านเวียงใหม่ และทิศเหนือของบ้านด่าน

¹⁰ ปาง หมายถึง เฝิงพัง หรือหมู่บ้านเล็กๆ เพื่อเป็นจุดพักแรมระหว่างทาง

แผนที่เมืองเชียงของ ปากน้ำลาวและห้วยปากคำ พ.ศ. 2435
(ค.ศ. 1892) ก่อนตั้งหมู่บ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว สปป.ลาว
(ที่มา: สมิต 2547, 52)

ก่อนแล้วตั้งแต่เมื่อใดนั้นบทบันทึกก็ไม่ได้กล่าวถึง มีแต่ว่าหมู่บ้านเหล่านี้มีการอยู่กินกันอย่างง่าย ๆ ยังไม่มีหลักฐานมั่นคงเพราะตามปกติแล้วจะมีโจรผู้ร้ายมากอัยการกวาดบ้านอยู่เป็นเนืองนิตย์ ดังนั้น ชาวบ้านจึงไม่อยากจะรกรากอันมั่นคงทั้งนี้ก็เพื่อหลบหลีกภัยได้โดยง่าย ด้วยเหตุนี้ ความเป็นอยู่ของชาวบ้านจึงไม่ค่อยจะมีความสุขแต่อย่างใด สิ่งสำคัญแล้วถิ่นฐานนั้นเป็นถิ่นฐานที่ไกลจากเจ้าหน้าที่การปกครองในสมัยนั้น...” (สุริยงและโป 2538, 5)

“...กล่าวถึงเมืองสามพุกก็เป็นเมืองเก่าแก่มาเหมือนกันชาวบ้านนั้นถูกเรียกว่าพวกสามตัว (ท้าว) โดยการบอกเล่าของพญากันใจซึ่งเป็นคนอาวโสคนหนึ่งของบ้านนั้นว่า ตั้งแต่ดั้งเดิมมา ซึ่งเป็นเวลาหนึ่งชั่วคนกว่าผ่านมาแล้วพวกบรรพบุรุษของเขาเจ้าได้อพยพลงมาจากเขตหลวงหัวทาเพื่อจะข้ามน้ำของไปสู่ดินแดนเวียงน่านอันเป็นเมืองหลวงของพวกเขามา แต่เมื่อมาถึงน้ำของแล้ว ก็ถูกพวกมอญซึ่งมาทำศึกกับเมืองลาวเลยถูกสกัดกั้นไว้ไม่ให้เคลื่อนย้าย จึงเป็นเหตุให้พวกสามตัวตั้งมั่นอยู่เขตนั้นอันเป็นบ้านห้วยอ้อยเวียงใหม่และบ้านท่าข้ามจนถึงปัจจุบันนี้ เมื่อเจ้าขุนจึงได้รู้ถึงประวัติของหมู่บ้านต่างๆ นี้แล้วก็ได้มีการปรับปรุงการปกครองให้มีความเข้มแข็งขึ้นเป็นลำดับ รวมทั้งเขตบ้านด่านหิน และเขตเมืองสามพุก เจ้าฟ้าขุนจึงได้แต่งตั้งให้สลา¹¹ โป¹² เป็นหัวหน้าขุนหาญมีกำลังหนุนถึงร้อยกว่าคน รวมทั้งคนสามตัวและคนชาวญวนในเขตบ้านด่านและบ้านน้ำปึก โดยอาศัยการช่วยเหลือจากชาวบ้านเกื้อหนุนและเลี้ยงขุนหาญให้มีความเข้มแข็งขึ้น เจ้าฟ้าขุนจึงได้เข้ามาตั้งหลักมั่นอยู่ในเขตนี้ใน เดือนสี่ เจริญ ก็คือเดือนสี่ ลาว เป็นปีลัคน์ (ปีช้าง) จุลศักราช 1246 พุทธศักราช 2427 (คริสต์ศักราช 1884) กล่าวถึงการปกครองสมัยนั้น ได้มีหัวหน้าจุ หัวหน้าหน่วย หัวหน้าบ้าน หัวหน้าคุ้มหัวหน้าเขต และหัวหน้ากอง ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบของตนเอง...” (สุริยงและโป 2538, 6)

¹¹ คำว่า “สลา” เป็นภาษาพม่ามาจากคำว่า “สย่า” หมายถึง ครู แต่ในล้านนาจะหมายถึง ช่าง

¹² โป คือ หัวหน้าทหาร

“...การขุดแก้วของเจ้าฟ้าขุนจึงก็ดำเนินไปอย่างดี การซื้อขายแก้วบางครั้งก็มีพ่อค้าชาวเงี้ยวมาแต่เมืองพะเยา เมืองงาว และลำปาง มาซื้อ บางครั้งก็เป็นพวกตนเองที่รับซื้อกันเอง ส่วนมากก็เป็นเจ้าฟ้าขุนจึงเป็นผู้รับซื้อเอาเอง เมื่อเวลาเก็บสะสมได้มากแล้วก็นำเอาแก้วนั้นไปขาย บางครั้งจะเอาไปขายไกลจนถึงบางกอก การเดินทางจะต้องใช้ระยะเวลายาวนานจนถึงเดือนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง เพราะการเดินทางจะต้องเดินด้วยเท้า...” (สุริยและโบ 2538, 7)

ชาวไทยใหญ่ที่เดินทางเข้ามาสำรวจแก้วหรือรัตนชาติเป็นกลุ่มคนที่อยู่ลุ่มแม่น้ำคงหรือแม่น้ำสาละวินติดกับชายแดนไทยในอำเภอเชียงดาวและฝาง เมืองหมอกใหม่ เมืองป๋น และเมืองปาย มีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนามาอย่างยาวนาน กล่าวคือครั้งเมื่อสมัยพญามังราย (พ.ศ. 1804 - 1854) ได้ส่งขุนเครื่องราชบุตรไปปกครองโดยสถาปนาเมืองนายเป็นหัวเมืองเงี้ยวทิศตะวันตกของล้านนา ต่อมาพญาดีโลกราช (พ.ศ. 1984 - 2030) ได้ยึดครองเมืองนายและเมืองเงี้ยวเพิ่มอีก 11 เมืองพร้อมทั้งนครวัดและให้ส่งบรรณาการ และในสมัยพญาแก้ว (พ.ศ. 2038 - 2068) เจ้าเมืองเชียงทอง พระยากาย และเจ้าเมืองนายสวามีภักดีเอาไพร่ไทยช้างม้าออกเป็นพญาเมืองแก้วกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ (สรสวดี 2539, 196) ต่อมาภายหลังการปลดแอกจากพม่าในปี พ.ศ. 2317 - 2325 หัวเมืองเงี้ยวดังกล่าวได้ถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรล้านนาและรัตนโกสินทร์อีกครั้ง จึงทำให้เงี้ยวหรือชาวไทยใหญ่มองว่ามีความสัมพันธ์กับอาณาจักรล้านนา

การเดินทางเข้ามายังอาณาจักรล้านนาและดินแดนใกล้เคียงของชาวไทยใหญ่ในช่วงปี พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) นับเป็นช่วงเวลาที่ยิ่งใหญ่ที่กำลังเปลี่ยนแปลงโครงสร้างจากยุคจารีตไปเป็นอาณานิคมหรือรัฐสมัยใหม่ ภายหลังจากอังกฤษเข้ายึดครองประเทศพม่าในปี พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) ก่อให้เกิดให้ระบบอุตสาหกรรมเหมือนอัญมณี บรรดาเจ้าฟ้าและกษัตริย์พม่าได้ผันตัวเองไปเป็นพ่อค้าในระบบทุนนิยมและอุตสาหกรรม เกิดตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าอัญมณีอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะ

ที่เมืองย่างกุ้งในพม่าและเมืองกัลกัตตาในอินเดีย กลายเป็นตลาดสินค้าประเภทอัญมณีซึ่งมีความคึกคักเป็นอย่างมากในช่วงยุคอาณานิคม (นฤมล 2551, 114) แก้วหรือรัตนชาติได้เป็นหนึ่งในสินค้ายอดนิยมที่ชาวพม่าและไทใหญ่ต้องการแหล่งผลิตอัญมณีใหม่ๆ นอกเหนือจากเขตรัฐฉาน จึงกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชาวไทใหญ่ต่างเดินทางออกไปสำรวจทรัพยากรอันมีค่าเหล่านี้นอกดินแดนของตน

แก้วหรือรัตนชาติที่ได้จากการขุดและการแลกเปลี่ยนซื้อขายจากบ้านห้วยทรายได้กระจายออกไปหลายเมือง ทำให้สยามได้ร่วมมือกับอังกฤษโดยส่งให้ เฮอริเบิร์ต วาริงตัน สมิธ (H. Warington Smyth) นักธรณีวิทยาชาวอังกฤษเข้าไปสำรวจแร่และรัตนชาติในพื้นที่ห้วยทราย ซึ่งมีบันทึกบางตอนเกี่ยวกับการเข้าไปสำรวจแร่ในแถบเชียงของและห้วยทราย มีข้อความว่า

“...มีชาวพม่าบางคนนำพลอยสีน้ำเงินจากเชียงของมาให้ข้าพเจ้าและยังมีอัญมณีชนิดอื่นที่งามๆ อีก แต่ข้าพเจ้าก็แปลกใจที่พวกเขาไม่มีทับทิมเลย พวกเราพบหินควอร์ตซ์สีต่างๆ ในบริเวณใกล้เคียงด้วย และได้ตัดมาทำเครื่องประดับ ที่นี้ใช้เงินรูปีหมุนเวียน มีพ่อค้าชาวพม่าและชาวจีนเพียงหนึ่งถึงสองคนเท่านั้น...” (สมิธ 2547, 30)

บ้านห้วยทรายในขณะนั้นยังไม่ใช่เมืองขึ้นของประเทศใดๆ ตามบันทึกของสมิธได้กล่าวว่าเป็นเพียงแค่หมู่บ้านเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณปากแม่น้ำาวและห้วยปากคำ ซึ่งตรงกับบันทึกของชาวไทใหญ่บ้านห้วยทราย สมิธยังได้เล่ารายละเอียดเกี่ยวกับการค้นหาสายแร่และรัตนชาติในบริเวณนั้นเพิ่มเติมอีกว่า ในฝั่งขวาแม่น้ำโขงเขตบ้านห้วยทรายนั้นมีรัตนชาติมากกว่าเชียงของและมีชาวไทใหญ่ หรือที่สมิธเรียกว่า พม่า นั้น ได้เข้าไปบุกเบิกเพื่อขุดค้นหารัตนชาติก่อนการเข้ายังพื้นที่ของเขา ซึ่งปรากฏในบันทึกตอนหนึ่ง มีข้อความว่า

“...เมื่อหลายปีก่อนได้เคยมีการสำรวจพื้นที่ใกล้เคียงมาแล้วประมาณ 2 ปี ที่ผ่านมาได้พบหินกรวดที่มีค่า พวกพม่าเชื่อมาตลอดเวลาว่าสิ่งที่เขาพบเป็น

รัตนชาติขนาดเล็กสีดำที่รู้จักกันว่าเป็น นิล ซึ่งจะกลายเป็นพลอยสีดำที่เรียก นิลตะโก (Black Spinel) และมักพบได้เสมอในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งที่มี พลอย เมื่อนำหินกรวดพวกนี้มาร่อนล้างในลำธารจะพบพลีตเล็กๆ ที่ถูกน้ำชะ หลุดออกจากกรวด รัตนชาติที่ปะปนอยู่ในเม็ดกรวดอาจพบได้ในพื้นที่ใกล้ๆ กัน ซึ่งจำเป็นต้องใช้ความอดสาหัสและเวลาในการค้นหาแม้บางส่วนจะถูก ชะล้างหายไปกับกระแสน้ำ เคยมีการค้นหาหินเป็นเวลานานหลายปี และ ปัจจุบันก็มีคนมากกว่า 200 คน ที่ได้รับผลตอบแทนจากความอดทนอย่าง ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยของพวกเขา ข้าพเจ้าพบนิลและหินกรวดในลำธารที่ลง สู่ฝั่งซ้ายระหว่างปากน้ำจาวและห้วยปากคำ (Hoay Pakham) อยู่ห่างจาก เมืองเชียงของไปทางตอนล่าง 1 ไมล์ ซึ่งเป็นสถานที่ส่วนใหญ่ที่ทำการสำรวจ ขณะนี้ แต่ไม่มีรัตนชาติบริเวณฝั่งขวาแม่น้ำ ยกเว้นห้วยดุก (Hoay Duk) ซึ่งเป็นลำห้วยที่อยู่ตรงข้ามกับห้วยปากคำ เราได้พบนิลที่นี่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และก็ไม่มีแม่น้ำที่จะร่อนล้างหินกรวดพวกนั้นอีกด้วย ทางตะวันออกและ ทางเหนือของห้วยปากคำอีกเช่นกัน ที่มีลำน้ำราว 6 สาย ไหลมาจากแนว เขาปากที่ข้าพเจ้ากล่าวถึงว่าเป็นแหล่งกรวด ลำน้ำดังกล่าวไหลลงทางลำน้ำ ฮู (Hau) และระบายลงสู่แม่น้ำโขงในที่สุด เราพบว่าแม่น้ำบางสายในจำนวน นั้นมีแร่รัตนชาติจำนวนมาก พวกพม่าได้เข้าไปตัดทางถางพงและปลูกสร้าง บ้านเรือนด้วยไม้ไผ่ตั้งอยู่ตามชายฝั่ง หลังจากเราที่ทำงานได้สักสองสัปดาห์ ก็ต้องออกจากสถานที่นั้นเพราะเป็นท้องถิ่นที่ไม่สมบูรณ์อย่างยิ่ง พื้นที่ตั้งใน หุบเขาและป่าลึก ทั้งมีความทุรกันดารมากกว่าจะลำเลียงวัสดุเข้าไปถึง...” (สมิธ 2547, 59 - 60)

บทความบ้านห้วยทราย

บ่อชุดพลอยของชาวไทใหญ่ พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892) (ที่มา: สมิต 2547, 30)

ประเพณีและวัฒนธรรมที่ปรากฏในบันทึกชาวไทใหญ่

ในการโยกย้ายถิ่นฐานของชาวไทใหญ่ตามบันทึกนี้ยังได้กล่าวถึงการนำเอา พุทธศาสนาและวัฒนธรรมมาประดิษฐานในหมู่บ้านห้วยทราย ปรากฏเป็นบันทึก เรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิต ประเพณี และวัฒนธรรมทางศาสนา มีข้อความว่า

อาชีพ

“...การเลี้ยงชีพเอาการ คือ ชุดแก้วเป็นหลัก ถางไร่ปลูกข้าว ทำสวนปลูกพืช ต่างๆ เลี้ยงสัตว์ หมู วัว ควาย เป็ด ไก่ และม้าสำหรับใช้เป็นพาหนะ ส่วนการ

แลกเปลี่ยนซื้อขายก็เป็นการใช้วัตถุเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน พ่อค้าจากเมืองไทยมาค้าขายก็จะนำเอาเงินสดที่หล่อหลอมแล้วตัดเป็นชิ้นเป็นส่วนหนัก เป็นเพ็ชร์ เป็นไฟ เป็นสกลี เป็นบาท สิ่งที่เขาให้ใช้ตราซึ่ง สิ่งที่มีน้ำหนักมากก็อาศัยการสมเทียบ¹³ ตัวอย่างเช่น การซื้อขายหมู ส่วนมากจะใช้เชือกไปอ้อมรอบที่สองขาหน้าขึ้นมาส้นหลังแล้วเอาออกมาทำ การกำหนดความว่า หมูนั้นจะมีกี่กิโลและกี่ตราคาไปตามนั้น (ระบบนี้ยังใช้กันอยู่มากตามท้องถิ่นที่ไกลกับความเจริญ)...” (สุริยงและโบ 2538, 9)

ศาสนา

“...ด้านศาสนา เจ้าฟ้าขุนจึงได้จัดสร้างกุฏิขึ้นหนึ่งหลังอยู่ทางภูใจกลางบ้าน ทั้งนี้ ก็เพื่อให้มีการพัฒนาและมีความเจริญขึ้นในใจกลางบ้านเมือง กุฏิหลังนี้สร้างขึ้นคล้ายๆ กับปราสาท ซึ่งมีคานสามลั่น (ซ้อนกัน 3 ชั้น) พื้นยกสูงหกศอกมีพระอาจารย์หนึ่งองค์ (1 รูป) อันมีชื่อว่าเจ้าสกลกาลา¹⁴ เป็นคนอินเดีย (พ่อเป็นคนอินเดีย แม่เป็นคนพม่า) มาประจำอยู่วัดนี้ การแผ่ผาย¹⁵ พุทธศาสนา ก็ใช้เป็นภาษาพม่า เจ้าฟ้าขุนจึงได้จัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยในการกินทาน ได้แต่งตั้งให้พ่อเผ่าสกลาน้อยเป็นอาจารย์วัด พ่อเผ่าสกลาน้อยผู้นี้ยังได้เป็นที่นั่ง (ร่างทรง) เทวดาเมืองเป็นที่ปรึกษาใกล้ชิดของเจ้าฟ้าขุนจึง อีกทั้งไม่เท่านั้น ลาวยังเป็นคนที่มีความมั่งคั่งและเงินจัดทางด้านเชิงหอก เชิงดาบ¹⁶ ซึ่งเป็นที่ยำเกรงของคนทั้งหลาย ดังนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ที่เหล่าขุนหาญ (ทหาร) ทั้งหลายมาเล่าเรียนวิชาอาคมและวิธีการต่อสู้เพิ่มเติมจากผู้นี้บ้านห้วยทรายตอนนั้น ถึงแม้ว่าจะเป็นบ้านที่สร้างตั้งขึ้นมาใหม่ก็ตาม แต่ก็จะกล่าวถึงศาสนาแล้ว ชาวบ้านทั้งหลายก็มีความเบิกบานชมชื่นชอบทำบุญทำทานและคำจุนศาสนาเป็นอย่างดี ดังจะเห็นความเจริญของวัดวาอารามที่ได้สร้างมา...” (สุริยงและโบ 2538, 9 - 10)

¹³ สมเทียบ คือ การเรียบเทียบ

¹⁴ กลา, กาลา, กุลา (คำ) หมายถึง คนอินเดีย ส่วนกุลา (ชาว) หมายถึง ฝรั่งเศส

¹⁵ แผ่ผาย คือ การเผยแผ่

¹⁶ เชิงหอก เชิงดาบ หมายถึง แม่ไม้กระบวนทำการต่อสู้ด้วยอาวุธหอกและดาบ

ประเพณี 12 เดือน

“...เดือนเจียง เป็นเดือนลำดับที่หนึ่งของลาว ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยวข้าวขึ้นยั้งฉาง การเก็บเกี่ยวก็เป็นฤดูหนึ่งที่แสดงถึงความสมัคสมานสามัคคีของชาวบ้าน การเก็บเกี่ยวจะดำเนินไปเป็นแต่ละไรแต่ละนา ซึ่งเขาเจ้า¹⁷ จะบอกกล่าว ว่า ‘ช่วยเอาแรงเจ้าช่วยฉินครั้งนี้ ครึ่งหน้าฉินจะช่วยเจ้า’ แลกเปลี่ยนแรงงานกันด้วยความเต็มใจ ในการเก็บเกี่ยวบ่าวสาวก็จะร้องรำทำเพลงเกี่ยวกันไปตามภาษา อันทำให้มีปัญญาฉลาดอันม่วนชื่นจนหมดฤดูเก็บเกี่ยว...” (สุริยและโบ 2538, 10)

“...เดือนยี่ เดือนลำดับสองเป็นเดือนเข้าปรีชากรรมทางพุทธศาสนาของพระสงฆ์องค์เจ้า เพื่อความบริสุทธิ์ของพระเถระเจ้าทั้งปวง และเป็นวาระเฉลิมฉลองผลสำเร็จในการเก็บเกี่ยวในหมู่บ้านด้วยการตักบาตรทำบุญด้วยข้าวใหม่ แต่ละเรือนของคนลาวก็จะตระเตรียมของคาวของหวานต่างๆ แล้วเชิญเอาผู้เฒ่าผู้แก่ชาวบ้านไปร่วมพาข้าวเป็นมงคลและอวยยอน (มอบ) ให้กัน...” (สุริยและโบ 2538, 10 - 11)

“...เดือนสาม โดยเฉพาะเดือนสามเพ็ง (วันเพ็ญเดือนสาม) ทางพุทธศาสนา ถือกันว่าเป็นวันสำคัญ เป็นวันที่พระสาวกที่มาประชุมล้วนแต่เป็นพระสาวกที่อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา (พระพุทธเจ้าบวชให้) จำนวน 1,250 คน (รูป) ที่เข้ามารับโอวาทจากพระพุทธเจ้าที่กรุงเวสาลีและแสดงปาฏิโมกข์เข้าอุโบสถศีลเป็นตั้งเป็นสังฆัจฉาราย สังกัที่มาประชุมกันโดยมิได้นัดหมายกันมาแต่อย่างใด และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้กล่าวต่อกองประชุมถึงอายุสังขารของพระองค์ว่า นับแต่นี้เป็นต้นไปอีกสามเดือนพระองค์จะได้เข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว ในบุญนี้ชาวบ้านจะมีการแต่งดา¹⁸ ในก่อนหน้าอาทิตย์หนึ่งก่อนถึงวันเดือนเพ็ญ โดยแต่ละครอบครัว บ่าวสาวต่างๆ นัดกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนเข้าป่าเขตใดเขตหนึ่ง

¹⁷ เขาเจ้า คือ การลงแขกช่วยกันทำนา

¹⁸ แต่งดา คือ จัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้เพื่อประกอบพิธี

ใกล้ๆ หมู่บ้าน เพื่อตัดเอาไม้ฟันมาถวายน และทางบ้านก็จะจัดให้มีปางลอง (การเล่นการพนันเช่น เล่นถั่ว หมากออย หมากกลอกตกบันได และหอยเจ้าฟ้า) หลังจากนั้นก็นำขึ้นวัดเพื่อให้เป็นธาตุไว้และอาทิตย์ต่อมาซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสามก็มีการเวียนเทียนและจุดฟั่นถวายนและจุดบั้งไฟดอกเฉลิมฉลองกันด้วยความเบิกบานม่วนซื่น ตอนเช้ามีต่อมาชาวบ้านก็มาเอาข้าวขึ้นไป¹⁹ ไฟแล้วก็ตักบาตรอยู่วัด ซึ่งเรียกว่าบุญข้าวขึ้นเอง...” (สุริยและโบ 2538, 11)

“...เดือนสี่ เป็นเดือนที่พระเตรียมแต่งดาปาง (งาน) มหาชาติเฉลิมฉลองพระบรมชาติสุดท้ายของพระพุทธเจ้า (บุญพระเวท) คือชาติก่อนหน้าที่จะเกิดมาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...” (สุริยและโบ 2538, 11)

“...เดือนห้า ทางภาคส่วนชมพูทวีปเป็นคิมหันต์ฤดู อันมีอากาศอันอบอ้าวมาก และเป็นเวลาที่การงานก็เบาบางลง จึงถือโอกาสนี้เบิกบานม่วนซื่นเฉลิมฉลองบุญปีใหม่อลว ทางพุทธศาสนาก็มีการตักบาตร กรวดน้ำ รับศีล ฟังเทศน์ตลอดสามวันสามคืน สรงน้ำพระพุทธรูปและพระสงฆ์ ส่วนทางบ้านก็มีการส่งเคราะห์ปิดเป่าเภทภัยต่างๆ ออกจากตนตัวและเรือนชานบ้านช่องและมีการสุมาคารวะ (ขอขมา) พ่อแม่และผู้หลักผู้ใหญ่ มีการตัก²⁰ จุดบั้งไฟ รดน้ำ และเบิกบานม่วนซื่นต่างๆ ...” (สุริยและโบ 2538, 12)

“...เดือนหก ถือกันว่าเป็นวันสำคัญหนึ่งทางด้านพุทธศาสนาเรียกว่าเดือนหกเพ็ง²¹ ซึ่งเป็นบุญวิสาขบูชาคือ 1. วันคล้ายวันที่พระพุทธเจ้าประสูติจากพระครรภ์แห่งพระมารดาที่สวนลุมพินี 2. วันตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ ต้นศรีมหาโพธิ์ ที่บ้านอุรุเวระเสนานิคมเมืองและแขวงพาราณสี²² และพระองค์ได้ผจญมารซึ่งมีเสนามารและวิพลมาร²³ ให้พ่ายแพ้ไปในวันนั้นเอง และ

¹⁹ จี่ คือ การย่างไฟ

²⁰ ตักขู คือ การแบ่ง

²¹ เพ็ง หมายถึง วันขึ้น 15 ค่ำ

²² อันที่จริงแล้วสถานที่ตรัสรู้ ปัจจุบันอยู่ที่พุทธคยา ในรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ส่วนสารนาถอยู่ในเมืองพาราณสี เป็นสถานที่แสดงปฐมเทศนา

²³ เสนามารและวิพลมาร คือ กองทัพมาร

3. สุดท้ายเป็นวันปรีณิพพานของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าภายใต้ต้นนางรังทั้งคู่นี้ป่าสาระทะ (เด็ยวันเรียกว่านาลันทา²⁴) ใกล้ๆ กับกรุงสินรา (กุสินรา)..." (สุริยงและโบ 2538, 12)

"...เดือนเจ็ด เดือนนี้ชาวเงี้ยวทั้งหลายก็เป็นเดือนที่เลื่องปวงเมืองบวงสรวงเทวดาอารักษ์หลักเมืองทั้งนี้เพื่อความอยู่ดีกินดีของชาวอาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง..." (สุริยงและโบ 2538, 12)

"...เดือนแปด เดือนแปดนี้ชาวเงี้ยวก็ถือเป็นบุญเข้าพรรษาของพระสงฆ์สามเณรวันนี้คล้ายเป็นวันสัพพัญญูพระพุทธเจ้าแสดงพระธรรมเทศนา (ธัมมจักรกัปปวัตตนสูตร) โปรดพระปัจจุวัคคิทั้งหลาย ณ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี ถือกันว่าเป็นวันสำคัญทางศาสนาเพราะว่ามี

1. วันนี้ได้มีพระอรหันต์เพิ่มขึ้นในโลกหกพระองค์²⁵ แล้ว
2. วันนี้เป็นวันที่ประกาศพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
3. เป็นวันที่เริ่มต้นปฐมเทศนา
4. เป็นวันทำอิติ²⁶ ที่เริ่มปวารณา 3 เดือน ซึ่งเรียกว่า วันเข้าพรรษา

(สุริยงและโบ 2538, 12 - 13)

"...เดือนเก้า เดือนเก้านี้เป็นวันทำบุญสารทอุทิศให้เป็นทานแก่เปรตพลีซึ่งความเดิมได้มีอยู่ว่า วันนี้เป็นวันที่นายนิรยบาล คือ จ่ายมบาลนั่นเอง ได้ปล่อยสัตว์นรกออกมาชอกกินของที่มนุษย์อุทิศให้เป็นทาน สัตว์นรกบางตัวเมื่อได้รับส่วนทานหรือผลบุญที่ญาติได้อุทิศไปให้ก็ได้พ้นจากนรกมุ่งสู่สวรรค์ชั้นฟ้าเสวยสุขต่อไป..." (สุริยงและโบ 2538, 13)

²⁴ ความจริงแล้วนาลันทาเป็นมหาวิหารหรือมหาวิทยาลัยสงฆ์ เจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์पाल-เสนะ ปัจจุบันอยู่ในรัฐพิหาร ประเทศอินเดีย ใช้เวลาเดินทางจากพุทธคยาประมาณ 2 ชั่วโมง ส่วนสถานที่ปรีณิพพานที่เมืองกุสินารานี้ปัจจุบันเรียกว่า การิเอช

²⁵ หกพระองค์ในที่นี้รวมถึงพระพุทธเจ้าซึ่งถือเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย

²⁶ อิติ หมายถึง จาริต

“...เดือนสิบ หรือเดือนสิบเพ็ญ (เป็ง) เป็นวันที่ห้างหาดาแต่ง²⁷เอาข้าวสลาไกไปถวายทาน อันเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล การอุทิศสลาไกวันนี้แล้วแต่ผู้มีเจตนาจะเจาะจงถวายตามความมุ่งมาดปรารถนาของแต่ละบุคคล คือ จะอุทิศของถวายทานให้ญาติพี่น้องหรือบุคคลที่ล่วงลับไป หรืออุทิศส่วนทานนั้นให้แก่ตนเองไว้เพื่อภายหลัง...” (สุริยง และโบ 2538, 13)

“...เดือนสิบเอ็ด หรือเดือนสิบเอ็ดเพ็ญ เป็นวันออกพรรษาของพระภิกษุ สามเณรที่ได้บวชมาแล้วตลอดสามเดือน วันนี้ทางจารีตประเพณีจึงว่าได้ถือถือเป็นวันสำคัญทางพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เพื่อเทิดทูนเกียรติของพระพุทธองค์เจ้าซึ่งเสด็จลงมาจากดาวดึงส์คราวเสด็จขึ้นไปจำพรรษาโปรดพุทธมารดาอยู่ดาวดึงส์วันนั้น เมื่อออกพรรษาแล้ว พวกเทพบุตรเทพธิดาทั้งหลายได้เนรมิตบันไดแก้วทอง เงิน ถวายให้เสด็จลงมาสู่เมืองสังกัสสะ แคว้นโกศล ด้วยเหตุนี้ ชาวเงี้ยวจึงได้ถือเป็นเกียรติอันสูงส่งเพื่อค่านับรื้อต้อนพระองค์ท่านนับว่าเป็นงานใหญ่มโหฬาร โดยเฉพาะเมืองห้วยทรายของเราเจ้าฟ้าขุนจึงได้จัดให้มีงานมหรสพต่างๆ เป็นต้นว่า ให้มีการตักบาตรท่ามกลางใจเมืองเป็นเวลาถึงสามวัน เริ่มตั้งแต่เวลาเจ็ดโมงถึงเก้าโมงเช้า พร้อมนั้นยังได้นิมนต์เอาพระมาจากฝั่งตรงข้ามน้ำของ (ฝั่งเมืองเชียงของ) คือ วัดศรีดอนชัย วัดหลวง วัดพระแก้ว วัดหัวเวียง และวัดห้วยเม็ง มาร่วมการตักบาตร เมื่อเสร็จสิ้นพิธีแล้วก็มีกรับศีลรับพร กรวดน้ำ และถวายวัตถุปัจจัยแด่ภิกษุสงฆ์อย่างเต็มที่ หลังจากพิธีทางศาสนาจบลง การรื่นเริงก็เริ่มขึ้นด้วยการปล่อยโคมลอย (ชนิดกลางวันใช้แต่ควัน) ขึ้นสู่ท้องฟ้าครั้งละหลายสิบลูก สำหรับตอนกลางคืนทั่วทั้งเมืองก็เรืองรุ่งไปด้วยแสงสว่างของโคมสีซึ่งห้อยประดับไว้แต่ละเรือน ตามถนนหนทางตั้งแต่หัวบ้านถึงหางบ้านจะเป็นคืนที่งดงามที่สุด ส่วนการสนุกต่างๆ ก็จะฉลองกันอยู่ที่วัด เริ่มต้นด้วยการรับศีลรับพร ฟังเทศน์ และกรวดน้ำ หลังจากนั้นมีการพ่อนางนกพ่อนสิงโต พ่อนโชน (ซึ่งช่างได้ทำหุ่นไว้ก่อนแล้ว) สลับรายการก็มีการจุดบั้งไฟดอก พ่อนเซ็ง พ่อนดาบ (พ่อนเซ็งการต่อสู้) และมีการจุดโคมไฟขนาดใหญ่ขึ้นสู่

²⁷ ห้างหาดาแต่ง แปลว่า การเตรียมข้าวของ

ท้องฟ้า โคมไฟดังกล่าวยังถูกสร้างขึ้นโดยช่างผู้ชำนาญงาน จะทำด้วยกระตาสา (ซึ่งเป็นเยื่อที่ทำด้วยเปลือกต้นสา ด้วยกรรมวิธีพิเศษ ทำให้เยื่อดังกล่าวมีความทนทานเป็นพิเศษ) และใช้น้ำมันยางเป็นเชื้อเพลิงซึ่งมัดติดไว้ปากท่อของโคม นั้น และโคมยังถูกห้อยด้วยเครื่องถวายนานต่างๆ มันจะลอยขึ้นสู่เวหาเป็นเวลาหลายๆ ชั่วโมง มองดูคล้ายมีดาวดวงใหม่อยู่บนท้องฟ้า นอกจากนั้น ยังมีการแสดงละครรูปป๊อก (อาจจะเป็นละครโรงเล็ก) ซึ่งจะแสดงถึงเรื่องขุนช้างขุนแผน เรื่องสุชนมโนรา เรื่องสังสินไชย ละครย่อยต่างๆ การเฉลิมฉลองดังกล่าวมานี้จะมีถึงสามวันสามคืน ทั้งนี้ ก็เพื่อสนองพระเดชพระคุณและรับต่อการกลับมาจากสวรรค์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างสมเกียรติ และถือเป็นเวลาเริ่มต้นของเหมันต์ฤดู ซึ่งหมายความว่าพระภิกษุสงฆ์จะเดินทางไปบิณฑบาต (ค้างคืน) อยู่วัดใดก็ได้...” (สุริยและโบ 2538, 13 - 14)

“...เดือนสิบสอง เป็นเดือนสุดท้ายของปี ทางประเพณีเชื่อว่า เป็นบุญประเพณีเพื่อสืบต่อเฉลิมฉลองปูชนียสถานอันเก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์มาแต่ดึกดำบรรพ์ เป็นต้นว่าวัดวออารามที่มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ข้างในที่เก่าแก่ที่เคยนับถือกันมา ปูชนียสถานทั้งปวงที่กล่าวมานี้ สำหรับในเขตพื้นที่ห้วยทรายของเรา ก็มีอยู่สถานที่เดียว คือ พระธาตุปากห้วย (หรือผาค่า)...” (สุริยและโบ 2538, 15)

ตำนานพระธาตุปากห้วย (หรือผาค่า)

“...พระธาตุดวงนี้ชื่อเดิมได้มีชื่อว่า พระธาตุปากห้วย (ปากห้วยห่าย) หรือ คำว่าห่าย ซึ่งมีชาวลัวะเคยมาปักห่าย²⁸ ไว้ดักสัตว์ป่าในร่องน้ำห้วยแห่งนี้ ดังนั้น ห้วยดังกล่าวก็ได้ถูกเรียกว่าห้วยปากห้วยแต่นั้นเป็นต้นมา พระธาตุแห่งนี้ได้เป็นปูชนียสถานอันเก่าแก่ที่สุดซึ่งมีอายุมานานถึง 970 ปี²⁹ แต่ตัวพระธาตุที่เห็นอยู่ทุกวันนี้เป็นธาตุที่สร้างครอบพระธาตุเก่าซึ่งได้ผุพังลงในปี

²⁸ ห่าย คือ ตะขวยดักจับสัตว์

²⁹ อายุและสมัยของพระธาตุปากห้วยที่ปรากฏในบันทึกนี้เป็นช่วงเวลาตามตำนาน

พ.ศ. 2499 (ค.ศ. 1956) ก่อนที่จะทำการสร้างชาติใหม่ครอบงำเจ้าศรัทธาทั้งหลายได้พากันชุดคันลงไปในพื้นฐานของชาติเก่านี้ก็ได้พบพระพุทธรูปซึ่งหล่อหลอมด้วยทองสำริดหน้าตักสี่ถึงห้านิ้วหลายองค์ และยังพบพระพุทธรูปหล่อด้วยเงินอีกหลายองค์ พระพุทธรูปดังกล่าวล้วนแต่มีลวดลายการแกะสลักของเมืองล้านนาประเทศ และมีวัตถุสิ่งของโบราณบรรจุอยู่หลายอย่าง เมื่อการขุดลงไปประมาณห้าเมตรก็ได้พบอุโมงค์เล็กๆ และมีพระอุบ (ผอบ) หินขนาดใหญ่พอสมควรบรรจุอยู่ อุบใบนั้นมีลวดลายสลักอย่างงดงามและมีประตูหินศิลาปิดไว้อย่างดี เมื่อเปิดประตูหินออกก็เห็นพระอุบทองสำริดอยู่ข้างในและมีการแกะสลักลวดลายอันงดงามมียอดคล้ายกับพระธาตุ เมื่อเปิดฝาพระอุบทองนั้นก็ปรากฏมีอุบเงิน และเมื่อไขอุบเงินออกก็มีอุบค่าบรรจุภายใน แต่ละอุบก็มีแกะสลักลวดลายอย่างงดงาม ในที่สุดก็เปิดอุบค้ำนั้นออกมาก็ได้ปรากฏเห็นพระอัฐธาตุค่าเล็กๆ จำนวนแปดสิบองค์แต่ลักษณะของธาตุเล็กๆ ดังกล่าวมีลักษณะแตกต่างกันออกไป บางอันก็กลม บางอันก็แหลม ทั้งหมดได้มีความกลมใสแวววาวเป็นระยิบ พระธาตุเล็กๆ แปดสิบเม็ดได้บ่งบอกถึงอายุสังขารของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งได้มีอายุแปดสิบพรรษานั้นเอง อีกสถานที่สำคัญเรื่องหนึ่ง คือ พระแท่นของพระอุบนั้นได้แกะสลักเป็นตัวหนังสือล้านนา ถึงวันสร้างพระธาตุดวงนี้ ในจุลศักราช 384 ซึ่งตรงกับ ค.ศ. 1022 (พ.ศ. 1565) อีกอย่างหนึ่งพระธาตุปากห้ายนี้เดิมมีพื้นปฐพีอันเต็มไปด้วยแก้วแสงอันล้ำค่า มูลค่าของมันยากที่จะหยั่งถึงได้ ต่อมาพระธาตุก็ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็นพระธาตุสุวรรณหาค่า (หรือผ้าค่า) อันเป็นลักษณะและเป็นมิ่งแก้วขวัญเมืองซึ่งชาวเมืองห้วยทรายทุกคนควรภูมิใจและบูรณะปกป้องรักษาไม่ให้ชำรุดเสียหาย บ้านห้วยทรายได้มีความสุขุมคุ่มเย็นและความเป็นระเบียบเรียบร้อยปราศจากผู้ร้าย อ้ายโจร ก็เป็นความสามารถในด้านการปกครองและความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สุขุมหนักแน่นของเจ้าฟ้าขุนจิง ด้วยเหตุนี้ ได้มีประชาชนทางเมืองเชียงของจำนวนหนึ่งอพยพมาอาศัยอยู่กับเจ้าฟ้าขุนจิงทางห้วยทรายนี้ อยู่มาไม่นานเจ้าเมืองเชียงของก็ได้มาทวงเอาคนของตนคืน แต่เจ้าฟ้าขุนจิงก็ให้ผู้อพยพได้เลือกเอาด้วยความ

สมัครใจและยังได้บอกเจ้าเมืองเมืองเชียงของไม่ให้เกิดการขู่เข็ญหรือบังคับเขา
เจ้าแต่อย่างใด และปรากฏว่าได้มีคนจำนวนหนึ่งตัดสินใจอยู่กับเจ้าฟ้าขุนจึง
ต่อมา...” (สุริยงและโบ 2538, 16 - 17)

จากที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า ชาวไทใหญ่ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบ้านห้วยทรายได้
นำเอาพระพุทธศาสนาแบบนิกายพม่า - ไทใหญ่ ตลอดจนประเพณีและพิธีกรรม
มาใช้ในหมู่บ้านไทใหญ่ที่ห้วยทราย เรียกว่าเป็นประเพณี 12 เดือน (ไทใหญ่) โดย
มุ่งเน้นพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นหลักและมีความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาอารักษ์
ซึ่งมีการตั้ง “ปาง” หรือหอเทวดาประจำเมืองเอาไว้ปกป้องคุ้มครองผู้ที่มาอยู่
อาศัยในหมู่บ้านห้วยทราย พ่อเผ่าสลาโน่ยผู้ที่จัดบันทึกประวัติศาสตร์เล่มนี้ยัง
เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงเทวดาเมืองและเป็นมัคทายกหรืออาจารย์วัด
ผู้นำประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในสมัยนั้นด้วย

ในการก่อตั้งหมู่บ้านชาวไทใหญ่ยังมีการสร้างวัดไปพร้อมกันโดยใช้ภูเขากลาง
หมู่บ้านมาเป็นวัดประจำหมู่บ้านซึ่งในเวลาต่อมาเป็นที่รู้จักกันในนามว่า วัดจอม
เขามณีรัตน์ และเป็นศูนย์กลางทางสังคมในการผสมผสานความสัมพันธ์ของบ้านห้วย
ทรายกับวัดในฝั่งเชียงของอันได้แก่ วัดศรีดอนชัย วัดหลวง วัดพระแก้ว วัดหัว-
เวียง และวัดห้วยเม็ง ทั้งความสัมพันธ์ทางด้านพุทธศาสนาและความสัมพันธ์ของ
ผู้คนที่ย้ายอยู่สองฝั่งแม่น้ำโขง ห้วยทรายและเชียงของต่างมีท่าเรือเพื่อใช้ในการ
ขนถ่ายสินค้าและแลกเปลี่ยนเครื่องอุปโภคบริโภคที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวเปลือก ครั่ง
กำยาน และสีเสียด ซึ่งมีท่าเรือวัดหลวงฝั่งเชียงของและท่าเรือวัดจอมเขามณีรัตน์ฝั่ง
ห้วยทรายเป็นท่าขนถ่ายสินค้าต่อไปยังปากทา ปากแบง และหลวงพระบาง สินค้า
บางส่วนก็ส่งไปยังเมืองที่อยู่รอบนอกอย่างเมืองสิงและหลวงน้ำทา (สมิธ 2547, 69)

บ้านห้วยทรายกับการรุกรานของพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22

ภายหลังการก่อตั้งหมู่บ้านชาวไทใหญ่ยังได้บันทึกประวัติศาสตร์ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 - 22 เกี่ยวกับการรุกรานของพม่าในพื้นที่เมืองหลวงน้ำทาและเมืองสิง พม่าได้ทำการเก็บเสบียงและเกณฑ์ไพร่พลในพื้นที่ลาวทางตอนเหนือพร้อมทั้งได้ควบคุมเส้นทางแม่น้ำโขงภายหลังการยึดครองอาณาจักรล้านนาและล้านช้าง ดังมีข้อความว่า

“...ตามที่ชาวสามดาวได้นับกล่าวอ้างถึงความเป็นมาของท้องถิ่นนี้ แต่เดิมมานั้นได้มีความเป็นมาอีกว่า พื้นแผ่นดินในท้องถิ่นนี้และท้องถิ่นทางเขตเหนือนั้นแต่เดิมมาประมาณสองชั่วคนกว่ามาแล้ว ก็นับว่าเป็นถิ่นที่มีความเจริญรุ่งเรือง อันมีบ้าน มีเมือง มีวัดวาศาสนาแผ่ผายไปทั่วอาณาบริเวณทั้งหมด บ่ว่าเขตทุ่งเพียง หรือเขตภูตอย อาณาเขตเริ่มแต่ฝั่งของแม่น้ำโขงเข้าไปถึงน้ำยู่ น้ำตอย น้ำฟ้า ถึงเล้งน้ำมาย ทุ่งลาดไปจนถึงดินตอยน้ำโลง ติดต่อกับเขตแดนเมืองสิง สันตอยล้านทั้งเปา หัวน้ำเจียม และทางด้านนี้ยังมีอาณาเขตติดกับจีนแดง เมืองเชียงรุ่ง และทางด้านตะวันออกอีกด้วย ส่วนหลักฐานที่เหลือไว้ในเขตนี้ก็คือ ธาตุเจดีย์ตอยจอมหมวก (เชิงบ้านเชียงดาว) พระพุทธรูปอยู่ถ้าพระบาท และเส้นทางน้ำยู่ก็มีพระพุทธรูปเก่าหลงเหลืออยู่ อาณาเขตทั้งหมดนี้เป็นอาณาเขตที่ขึ้นกับเวียงน่าน เมื่อเกิดศึกตีความรุ่งเรืองรู้ถึงบุเรงนอง³⁰ ขุนศึกผู้กระหายสงครามแห่งกรุงหงสาวดี (พม่า) ดังนั้น มันจึงยกกองทัพล้อมเข้ามาตีเอาเขตแคว้นดินแดนดังกล่าวนี้ไว้ได้โดยกำลังทางเวียงน่านมาช่วยไม่ทัน ประชาชนในท้องถิ่นนั้นได้ตกอยู่ในชะตากรรมลำบาก เขาเจ้าได้ถูกเข่นฆ่าราวี ประหัตประหารบุคคลสำคัญเป็นจำนวนมาก พร้อมนั้นยังถูกเก็บเกณฑ์และถูกบังคับขู่เอาทรัพย์สินเงินทอง เสบียงอาหาร และเกณฑ์ไปทำงานให้เขา เช่นปลูกที่ปักอาศัยเขาขุดร่องล้อมรอบตามที่อยู่ของเขา นอกจากนั้น ยังบังคับให้ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ และก็นำมาผลผลิต

³⁰ พระเจ้าบุเรงนอง ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2094 - 2124

ไปส่งทหารเข้าอยู่แนวหน้า กองทัพเข้าจะเลื่อนลงไปเรื่อยๆ ตั้งแต่ปากน้ำ
 ทา ลงไปเพื่อยึดเอานครเชียงทอง และต่อลงไปเรื่อยๆ จนกว่าจะรวบรัดเอา
 แผ่นดินลาวทั้งหมดไว้ในกำมือ ส่วนทหารกองหลังของเขาที่ตั้งค่ายอยู่ท้อง
 ถิ่นนี้ ก็ดำเนินการข่มเหงประชาชนเขตนี้ต่อไป นอกจากนั้นพวกมันยังได้
 ตีเอาทรัพย์สินสมบัติของประชาชน เช่นผ้า ข่มขืนกระทำชำเรา พวกมันยังได้
 ขูดค้นเอาสิ่งที่มีค่าที่ถูกฝังไว้แต่โบราณกาล เหตุนี้ ประชาชนก็ทนกับความ
 ทารุณของเขาไม่ได้ก็จึงพากันหลบหนีข้ามไปอาศัยอยู่ตรงกันข้ามของแม่น้ำ
 ของ ป่ล้อยทั้งเรือนชานบ้านช่องไว้ ต่อมาไม่นานก็กลายเป็นเมืองร้างในที่สุด
 ภายหลังมากองทัพของบุเรงนองก็พ่ายแพ้สงคราม เพราะถูกตอบโต้จาก
 ประชาชนผู้รักชาติและมีความเก่งกล้าของประชาชนลาว ขอจบความให้การ
 ของพญากรุญใจที่ได้ให้การกับเจ้าฟ้าขุนจิงไว้เพียงเท่านี้ ตามการพิสูจน์
 เชี่ยวชาญด้านโบราณวัตถุของเจ้าฟ้าขุนจิงได้ลงความเห็น ว่า ดินแดนเขตนี้ถูก
 ทั้งร้างไว้แท้และเป็นเวลาลึกลับสองร้อยกว่าปี...” (สุริยงและโบ 2538, 18 - 19)

ความสัมพันธ์ระหว่างห้วยทรายกับเมืองหลวงน้ำทาและบทบาท ของอาณาจักรฝรั่งเศสในดินแดนลาวทางตอนเหนือ

หมู่บ้านห้วยทรายมีความสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้าและ
 ความสำคัญทางการเมืองระหว่างล้านนา - ล้านช้าง และสิบสองปันนามาตั้งแต่
 สมัยโบราณ ซึ่งแต่เดิมเมืองต่างๆ ที่อยู่ทางตอนเหนือของลาวตั้งแต่เวียงพูกา
 หลวงน้ำทา และเมืองสิง ในดินแดนลาวก่อนยุคอนานิคมฝรั่งเศสล้วนขึ้นอยู่กับ
 การปกครองของน่านและสยาม เมืองหลวงน้ำทาบนที่ราบลุ่มแม่น้ำทาหรือที่
 เรียกว่า “ทุ่งเพียงน้ำทา” เป็นพื้นที่ปลูกข้าวสำคัญที่สุดของลาวตอนเหนือ เมือง
 สิงทางทิศเหนือติดกับชายแดนสิบสองปันนา (จีน) ทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำโขง
 และชายแดนพม่า ทางทิศใต้และตะวันออกเชื่อมต่อกับแขวงบ่อแก้วและอุดมไซ
 อันเป็นจุดที่ตั้งของบ้านห้วยทรายตรงข้ามกับเชียงของ บริเวณหมู่บ้านปากทายัง

สามารถติดต่อกับเมืองหลวงพระบางโดยใช้เส้นทางแม่น้ำโขง (สมิธ 2547, 69) พื้นที่ดังกล่าวจึงเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์สำคัญที่พระเจ้าบุเรงนองต้องการเข้ามายึดเป็นจุดควบคุมเส้นทางบนแม่น้ำโขง ต่อมาในยุคอานานิคม บริเวณพื้นที่นี้ได้เป็นเวทีสำคัญในการต่อรองอำนาจระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2436 - 2439 (ค.ศ. 1893 - 1896) และเป็นเหตุสำคัญในการสร้าง “เมืองกันชน” ตามแนวแม่น้ำโขงตอนบนขึ้น โดยประสงค์ที่จะให้แนวเขตอานานิคมระหว่างประเทศมหาอำนาจทั้งสองมีระยะห่างจากกันไป 50 ไมล์ โดยใช้แม่น้ำโขงเป็นเส้นเขตแดน (สรวิศ 2537 อ้างจาก Grabowssky 2544, 260) ซึ่งชาวไทใหญ่ได้บันทึกถึงความเปลี่ยนแปลงเอาไว้ในเหตุการณ์รวบรวมดินแดนลาวทางตอนเหนือภายหลังการเข้ามาของอานานิคมฝรั่งเศส พร้อมทั้งได้กล่าวถึงความร่วมมือที่มีต่อฝรั่งเศสในการจัดระบบการปกครองลาวตอนเหนือ โดยมีการจัดตั้งที่ทำการแขวงพร้อมทั้งส่งผู้ปกครองชาวฝรั่งเศสและกองกำลังทหารเข้ามาประจำการในห้วยทราย ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทำให้สถานะของหมู่บ้านห้วยทรายได้กลายเป็น “เมือง” ภายใต้การปกครองของอานานิคมฝรั่งเศสในลาว ดังปรากฏในบันทึกมีข้อความว่า

“...เมื่อเจ้าฟ้าขุนจึงได้เป็นเจ้าปกครองท้องถิ่นนี้มาก็ได้เป็นเวลาหลายสิบปีกว่ามาแล้ว เพิ่งได้เรียนรู้ถึงกำลังพลของตนว่ามีความสามารถเพียงใด ถึงแม้ว่าเขตแดนจะรวมถึงด้านทิศ น้ำปึกสามตัว และสามภูก็ตาม แต่กำลังดังกล่าวคงจะไม่สามารถต้านทานกับฝรั่งเศสได้ จึงได้ประชุมเพื่อปรึกษาหารือแก้ไขสถานการณ์ไว้ล่วงหน้า เพราะอิทธิพลของพวกฝรั่งเศสได้แผ่ขยายมากและทราบข่าวกองทัพเขาได้มาถึงบ้านปากทาแล้วและก็เคลื่อนขึ้นมาตลอดอีกไม่นานเท่าใดก็จะถึงและรวบรัดเอาอาณาเขตของพวกข้าเจ้า (ข้าพเจ้า) อย่างง่ายดาย เพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะแลนองเลือด กองประชุมก็เลยตกลงให้แต่งคนไปเจรจากับฝ่ายฝรั่งเศสด้วยสันติวิธี กองประชุมได้แต่งตั้งให้ขุนอ่อน พญาศรีวิชัย อุุ่นนะ สล่าโป อุปั๋งหยา มะ และลูกบ้านอีกสองคน รวมเป็นเจ็ดคน เดินทางลงไปตกลงกับฝรั่งเศส ซึ่งเขาได้ตั้งฐานทัพที่ปากแบง คณะแต่งตั้งไปถึงปากแบงเดือน 3 ขึ้น 6 ค่ำ ปีมะเมีย ตรีศตศักราช พันแปดร้อยเก้า

ลิปส์ (1894) (พ.ศ. 2437) การเจรจาตกลงเป็นไปด้วยดีแล้วฝรั่งเศสก็ได้มีนโยบายตามแผนการของมันเป็นว่า ตั้งแต่นี้เป็นต้นไปพวกเราจะเป็นผู้ปกครองรักษาพวกเจ้าให้พ้นจากไฟร้ทั้งปวง และพวกฝรั่งเศสก็มาถึงห้วยทรายในเดือน 4 (เดือนสี่เสี้ยว) ขึ้น 10 ค่ำ ปีรับเจ้า คริสตศักราช 1894 (พ.ศ. 2437) ผู้แทนฝรั่งเศสสองคนผู้หนึ่งเป็นทหาร ผู้หนึ่งเป็นฝ่ายปกครอง นอกจากนั้นยังมี ทหารแกว (เวียดนาม) ซึ่งเป็นทหารรับใช้ของฝรั่งเศส 24 คน นายภาษาซึ่งเป็นคนเขมรหนึ่งคน และทหารลาวซึ่งรับใช้ฝรั่งเศส 6 คน เมื่อมาถึงแล้วพวกฝรั่งเศสผู้หนึ่งชื่อว่ากุสเส³¹ ผู้หนึ่งไม่รู้ชื่อ พวกเขาได้หมายเอาจอมดอยทางใต้ของบ้านเป็นที่ตั้งฐานทัพ พวกเขาได้ให้ชาวบ้านขุดโค่นดินให้ราบเรียบและปลูกสร้างเรือนที่พื้นดินและสร้างร้าน³² นอนข้างใน เขาทำการอยู่กินเป็นหลักมัน ต่อมาฝรั่งเศสได้มีบทบาททางด้านการปกครอง ได้อาศัยกำลังของเจ้าฟ้าขุนจึงเป็นหลักบ่งชี้และแผ่ขยายอาณาเขตตั้งแต่พังบ้านซาง พูแ่ว พังสะตุน พังม็กกะละ และเขตริมน้ำของมาจนถึงบ้านบุญเรือง ส่วนเขตเหนือตั้งแต่ดอยแยขึ้นมาจนถึงเมืองเมิง เชียงดาว เชียงกกไปหาเมืองลอง เมืองกาง เมืองม้ง เหล่านี้เป็นเขตเมืองสิ่งที่ยื่นกับเมืองเชียงตุงเป็นดินแดนของพวกไตตามบันทึกได้บอกไว้ว่าพวกอังกฤษได้อ่านาและยึดเอาเมืองมอญ (พม่า) ไว้ภายใต้อำนาจของเขาแล้วเขายังได้แผ่อ่านาเอาผืนแผ่นดินของเมืองเชียงตุงทั้งหมดไว้ได้ และมันยังได้ข้ามมารบรัดเอาเขตเมืองสิ่งไว้อีก เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นในปีจุลศักราช 1254 (พ.ศ. 2435) เรื่องฝรั่งเศสและอังกฤษแผ่ขยายอำนาจครั้งนี้เจ้าฟ้าขุนจึงได้ลงความเห็น ว่า พวกเขาได้วางแผนมาก่อนแล้วเรื่องเขตใดใครจะครอบครอง ดังนั้น เหตุการณ์ดังกล่าวจึงได้เกิดขึ้นพร้อมๆ กัน เป็นอันว่านับตั้งแต่ปีคริสตศักราช 1895 (พ.ศ. 2438) เป็นต้นมาฝรั่งเศสและอังกฤษได้ถือเอาเขตน้ำของเป็นเส้นชายแดนของพวกเขา นับแต่ปีเมืองไก่อ่ คริสตศักราช 1895 (พ.ศ. 2438) ดินแดนของเมืองลาวได้ถูกแบ่งปันจากสองอำนาจลำห้วยเมืองขึ้น โดยถือเอาลำน้ำของเป็นหลักขึ้นไปทาง

³¹ กุสเส หรือ กมมิแซ เป็นตำแหน่งเจ้าแขวงของฝรั่งเศส

³² ร้าน หรือฮ้าน หมายถึง เติง

เหนือจนถึงเขตแดนเมืองเชียงรุ่งติดกับดินแดนของฮ่อหลวง³³ ฝรั่งเศสได้รวบรัดเอาเขตแดนเมืองสิง เขตแดนหลวงน้ำทา เขตแดนเวียงพูคา ภูเกิน และเขตจอมแก้ว จอมซาง จนถึงฝั่งของแม่น้ำโขง และรวมทั้งดินแดนของ เจ้าฟ้าขุนจิงปกครองเป็นอันเดียวกันกับเขตประเทศลาว แล้วฝรั่งเศสก็ได้ตั้งแดนนี้ว่าดินแดนทหารที่ 5 เมืองมีฐานที่ตั้งอันแน่นอนแล้ว ฝรั่งเศสได้เริ่มส่งกำลังทหารขึ้นมาเพิ่มเรื่อยๆ ส่วนมากเป็นทหารแกว (เวียดนาม) และมีทหารลาวปะปนอยู่ด้วยเล็กน้อย ไม่นานเท่าใดก็มีเจ้าหน้าที่ทางด้านการปกครองขึ้นมาประจำห้วยทราย และถือเอาห้วยทรายเป็นเมืองหนึ่งในภาคเหนือที่มีท่านกมมิตแซเป็นผู้ปกครองและถือเอาเมืองสิงเป็นเมืองรอง ซึ่งฝรั่งเศสเรียกว่า เดเรเก การที่ฝรั่งเศสได้ถือเอาห้วยทรายเป็นเมืองก็เพราะคุณงามความดีของเจ้าฟ้าขุนจิงที่ได้มีต่อฝรั่งเศสในด้านสันติวิธีของท่านนั่นเอง ในขณะที่นั้นภาษายังใช้ภาษาเงี้ยว ภาษาเขินกันอยู่ เพราะภาษาลาวยังไม่ได้เอามาใช้ เจ้าฟ้ายังมีเกียรติได้เป็นผู้ปกครองแขวงห้วยทรายอยู่ และฝรั่งเศสเป็นที่ปรึกษาเคียงข้างการปกครองและพิธีทางศาสนาต่างๆ แล้วในปีหนึ่งๆ แต่ละปีใหม่ลาวและบุญออกพรรษาได้มีการอนุญาตให้ชาวบ้านได้ทำปางลอง (กาลิโน) บ่อนเล่นการพนันดังกล่าวจะทำกันถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน จะมีประชาชนในเขตท้องถิ่นและมาแต่ต่างเขต เช่น แม่สาย เมืองดก อ่องเล็ก เชียงตุง เชียงของ เชียงแสน เชียงคำ พะเยา เชียงราย และจนถึงเมืองลำปาง การเก็บผลรายได้ดังกล่าวเป็นการขึ้นกับเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเองและยังไม่ได้ขึ้นกับฝรั่งเศสแต่อย่างใด แต่ในทางตรงกันข้ามเศรษฐกิจในท้องถิ่นก็เจริญก้าวหน้าอยู่เรื่อยๆ การชุดแก้วก็ดำเนินมาด้วยดีและราคาก็ถีบตัวขึ้นเรื่อยๆ ทำให้ชาวบ้านทำการชุดกันอย่างขันขันแข็ง ส่วนเงินตราก็เริ่มใช้เงินฝรั่ง ซึ่งเขาได้อำนาจเงินจ่ายเพื่อเป็นเงินเดือนแก่พนักงานและทหารเขา เงินดังกล่าวเป็นเงินสด เงินหมั้น เงินครึ่งหมั้น เงินสองปี เงินหนึ่งปี ส่วนเงินเหรียญสแตนเลสเป็นเงินห้าอัฐ ส่วนเหรียญทองแดงมูลค่ามีหนึ่งอัด และครึ่งอัฐ การใช้จ่ายเงินสดก็ไม่ได้ห้ามปรามนั้นเป็นเพราะแผนการหลอกให้บรรดาหัวเมืองขึ้นทั้งหลายมีความนิยมชมชอบว่าเขานั้นเป็นประเทศที่

³³ จันทอนใต้ เขตยูนนาน ประเทศจีน

ร่ำรวยและให้มีความไว้นื้อเชื่อใจพวกเขาและผลิตใบเงินกระดาษออกมาใช้แทน โดยอ้างว่าการใช้เงินสดเพื่อแลกเปลี่ยนนั้นมันไม่ถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ประชาชนก็ต้องได้อาเงินสดที่มีอยู่ไปแลกเอาเงินกระดาษ ส่วนอัตราแลกเปลี่ยนนั้นมันก็แล้วแต่การบัญชีเขา...” (สุริยงและโบ 2538, 19 - 23)

ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสได้ทำให้สถานะของหมู่บ้านห้วยทรายกลายเป็นเมืองที่ทำการแขวง ซึ่งฝรั่งเศสได้ทำการจัดการปกครองลาวและแบ่งเป็น 10 แขวง แขวงที่ 5 ที่ปรากฏในบันทึกชาวไทใหญ่ คือ “แขวงหัวของ หรือน้ำทา” โดยแขวงหัวของนี้ประกอบด้วย 5 เมือง คือ เมืองสิง เมืองบ่อเตน เมืองหลวงน้ำทา เมืองพุกา และเมืองเมิง (สิลา 2540, 311) ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสในขณะนั้นนับเป็นเวลาที่มีความสงบสุข มีความเจริญรุ่งเรืองด้านการค้าและเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีระบบอัตราแลกเปลี่ยนเป็นเงินสกุลต่างๆ ใช้จ่ายหมุนเวียนกันในห้วยทราย

ในช่วงท้ายของเรื่องราวชาวไทใหญ่มีการบันทึกการถึงแก่กรรมของเจ้าฟ้าขุนจิงผู้ก่อตั้งหมู่บ้านโดยระบุการถึงแก่กรรมของเจ้าฟ้าในปี ค.ศ. 1903 (พ.ศ. 2446) ซึ่งมีการเลือกผู้นำหมู่บ้านคนใหม่ โดยมีเจ้าฟ้าพญาอุตธิขึ้นเป็นผู้ปกครองหมู่บ้านต่อจากเจ้าฟ้าขุนจิง ซึ่งในช่วงเวลานั้นบริบททางสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงทุกๆ ด้านทั้งการปกครอง การศึกษา และวัฒนธรรม ดังปรากฏในบันทึกความว่า

“...มาจนถึงปีคริสต์ศักราช 1903 (พ.ศ. 2446) เจ้าฟ้าขุนจิงก็ได้ถึงแก่กรรมไป รวมอายุได้ 68 ปี ท่านได้เกิดเมื่อปี รัชเม็ต คริสต์ศักราช 1838 (พ.ศ. 2381) ที่เมืองหมอกใหม่ เจ้าฟ้าขุนจิงก็มีคุณงามความดีต่อบ้านห้วยทรายเป็นอย่างมากหลาย ตลอดสมัยการปกครองของท่าน ชาวบ้านก็ได้มีแต่ความอยู่เย็นเป็นสุขมาตลอด การริเริ่มสร้างอาณาเขตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนั้นก็ต้องได้สละเรี่ยวแรงและกำลังทรัพย์ ดังนั้น เพื่อเป็นการให้เกียรติแก่คุณงามความดีที่ท่านมีต่อประชาชน การทำบุญอุปถัมภ์กิจศพของท่านก็ได้ฉลองถึงเจ็ดวัน

เจ็ดคืน หลังจากการงานปลงศพเจ้าฟ้าขุนจึงได้สิ้นสุดไปแล้ว ทางอำนาจการปกครองของฝรั่งเศสก็ปรึกษาเจ้าขุนมูลนายต่างๆ เพื่อหาผู้ปกครองเขตแคว้นห้วยทรายต่อไป คนทั้งหลายเห็นคุณงามความดีของเจ้าฟ้าขุนจึงที่มีต่อบ้านเมืองก็เลยตกลงเลือกเอาพะกาอุติ หรืออุลี ผู้เป็นน้องของเจ้าฟ้าขึ้นว่าราชการแทนการแต่งตั้งเป็นตรงกับเดือน 3 ขึ้น 13 ค่ำ ปี รวรายสัน จุลศักราช 1266 คริสตศักราช 1904 (พ.ศ. 2447) เจ้าเมืองอุติได้มีนิยานามว่า ‘เจ้าฟ้าพญาอุติ’ เพราะความฉลาดและปรีชาสามารถของท่าน ประชาชนก็มีความไว้วางใจเป็นอย่างยิ่งอันเป็นที่เกรงขามของชาวฝรั่งเศส การบริหารงานต่างๆ ฝรั่งเศสไม่สามารถตัดสินใจได้ต้องมีการปรึกษารือกับเจ้าพญาเสียก่อน ทางด้านการทหารก็ปรับปรุงขึ้นอยู่เรื่อยๆ โดยมีสลาโปเป็นหัวหน้าเหมือนเดิม ทางด้านศาสนาเจ้าพญาก็ได้พิจารณาเห็นว่าสมัยเจ้าฟ้าลุงขุนจึงเคยได้ปลูกสร้างกุฏิหอสูงไว้ข้างกลางเมืองหอหนึ่งและได้กลับกลายเป็นหอโรงร้างอยู่ ทั้งนี้ ก็เพราะความเห็นของเจ้าสลาภาลาที่เป็นผู้ย้ายวัดลงไปตั้งอยู่ข้างล่างดอย (ภูเขา) ทางปากด้านเหนือและชื่อวัดเป็นวัดจองคุ่ม หลังจากเจ้าสลาภาลาได้หมดบุญไปแล้วในปีคริสตศักราช 1906 (พ.ศ. 2449) เจ้าพญาอุติพร้อมด้วยขุนนายทั้งหลายได้สร้างอารามซึ่งหลังหนึ่งก่อด้วยอิฐและมุงหลังคาด้วยดินขอเคียงคู่กับกุฏิที่สร้างไว้แต่สมัยเจ้าฟ้าลุงขุนจึงใช้เวลาสร้างให้สำเร็จในเวลาหนึ่งปี ด้านการศึกษาห้วยทรายในสมัยก่อนหน้าเจ้าพญาอุติ การเขียนอ่านเป็นการใช้ภาษาเงี้ยวอยู่ หลังจากการยึดครองของฝรั่งเศสให้เมืองลาวทั้งหมดขึ้นกับเขา เจ้าพญาจึงเห็นว่าห้วยทรายควรจะมีโรงเรียนสอนภาษาลาวขึ้นหลังหนึ่ง ดังนั้น ในปีจุลศักราช 1282 คริสตศักราช 1920 (พ.ศ. 2488) ห้วยทรายได้เกิดมีโรงเรียนหลังแรกสร้างขึ้นด้วยอิฐและมุงด้วยดินขอ เจ้าหน้าทีฝรั่งเศสก็ได้ส่งครูสอนภาษาลาวและภาษาฝรั่งเศสคนหนึ่งชื่อว่า นายสวน นักเรียนในชุดแรกมีสิบคน โรงเรียนนี้มีชั้นประถมปีที่ 1, 2, 3 เท่านั้น เมื่อจบแล้วต้องลงไปเรียนต่ออยู่เวียงจันทน์ หลังจากนั้นถ้าอยากเรียนต่อก็ต้องไปเรียนต่ออยู่พนมเปญ (เมืองเขมร) หรือออกรับใช้ราชการเลย...” (สุริยและโบ 2538, 19 - 25)

ลาวกับการต่อต้านฝรั่งเศส

ในบันทึกตอนท้ายของเอกสารได้กล่าวถึงการต่อต้านอำนาจของอาณานิคมฝรั่งเศสของชาวลาวบางกลุ่มในเขตเมืองเมิง ซึ่งเป็นหนึ่งใน 5 เมือง แขวงหัวของหรือน้ำทา เป็นการสะท้อนถึงการต่อต้านอำนาจฝรั่งเศสในลาวทางตอนเหนือ ดังปรากฏในบันทึกความว่า

ศึกเมืองเมิง

“...ในปี ค.ศ. 1913 (พ.ศ. 2456) ทางเขตภาคพื้นเมืองเมิง³⁴ อันแต่เดิมมาเคยเป็นเขตแดนอันเดียวกันกับเมืองสิง ซึ่งเป็นอาณาเขตของเมืองเชียงตุงรัฐเงี้ยว เมื่อฝรั่งเศสและอังกฤษได้แผ่ขยายอำนาจออกและยึดเอาเขตดังกล่าวไว้ได้ในกำมือของพวกเขา คือ เมืองเมิง ได้ตกอยู่ในกำมือของฝรั่งเศส เป็นเหตุให้ประชาชนไม่มีความพอใจเหมือนกันกับหลายๆ เมือง แต่เมืองเมิงมีผู้นำชื่อว่าพญาศรีสองเมืองและที่ปรึกษาซึ่งเป็นพระภิกษุองค์หนึ่ง เป็นผู้ที่เต็มพร้อมไปด้วยเวทย์มนต์คาถากล้าคง ฟันไม่เข้า ยังไม่ออก จนเป็นที่เคารพนับถือและรักใคร่ของชาวบ้านทั้งหลาย ท่านมีชื่อว่าเจ้าสละตุวี ทั้งสองจึงได้สะสมกำลังเท่าที่มีต่อต้านกับฝรั่งเศสโดยยึดเอาเมืองสามภูเป็นฐานและทำการคอยสกัดเส้นทางการสัญจรในท้องถิ่นป่าเขา เพื่อคอยตัดกำลังฝรั่งเศสแต่ต้นทาง และเพื่อสกัดกั้นกำลังกองหลังของฝรั่งเศสที่จะเดินทางและถือเอาเป็นความลับเมื่อเหตุการณ์ด้านเมืองเมิงได้เกิดขึ้นเช่นนี้แล้ว อำนาจการปกครองฝรั่งเศสที่ประจำอยู่เขตเมืองสิงก็ได้ส่งกำลังมาหนีบ เพื่อสกัดกั้นไม่ให้เกิดการต่อต้านของเมืองเมิงแผ่ขยายตัว และทางปากแม่น้ำของฝั่งหน้า พวกอังกฤษก็มีความกตัญไม่ให้ชาวลื้อ เชน เงี้ยว ที่อยู่ภายใต้การปกครองเขาได้มีการเคลื่อนไหว เพราะพวกดังกล่าวอาจจะมาเสริมกำลังของพวกต่อต้านที่เมืองเมิง ด้วยเหตุนี้ เมืองเมิงจึงมีสภาพโดดเดี่ยวปราศจากการช่วยเหลือจากภายนอก เมื่อเห็น

³⁴ เมืองเมิง อยู่ในเขตที่ราบหลวงน้ำทาและเมืองสิง ลาว ตอนเหนือ

ว่าได้โอกาสแล้ว ทางฝรั่งเศสที่ประจำอยู่ห้วยทรายก็ส่งกองกำลังทหารสองกองร้อยซึ่งมีอาวุธอันทันสมัยกว่าทหารเมืองเมิง ในกองทหารดังกล่าวมีทหารฝรั่งเศสหนึ่งกองร้อย และทหารเมืองหนึ่งกองร้อย อันมีสลาโปเป็นหัวหน้า ส่วนผู้บังคับบัญชาการใหญ่เป็นฝรั่งเศสชื่อกุสเซ นอกจากนั้น ยังมีกองกำลังสำรองอีก 54 คน ในระหว่างทางของการเคลื่อนกองทหารไปเมืองเมิงในเขตห้วยน้ำม้า เขตเมืองสามภูพื้นที่น้ำกะลั้ง ซึ่งเป็นป่าใหญ่ดงลึก และเป็นพื้นที่ปลอดคน ทหารพวกต่อต้านที่ติดชุมอยู่ก็ใช้ปืนแก๊ปหรือปืนไฟยิงใส่ตัวกุสเซ ผู้บังคับบัญชาของทหารตกจากหลังม้าทันที และพวกต่อต้านก็บุกเข้ามาเพื่อตัดเอาหัวฝรั่งเศสผู้ถูกยิงนั้นแต่ถูกทหารฝรั่งเศสตีต้านเอาไว้ การต่อสู้ก็ดำเนินไปชั่วระยะหนึ่ง พวกต่อต้านจึงล่าถอยไป ในเมื่อผู้บังคับบัญชาได้เสียชีวิตลงแล้ว กองทหารฝรั่งเศสก็ได้นำศพกุสเซกลับสู่ฐานทัพที่ห้วยทราย หลังจากเสร็จพิธีปลงศพกุสเซแล้ว ฝรั่งเศสก็ได้กลับไปเมืองเมิงอีก กองทหารเมืองยังคงมีสลาโปเป็นหัวหน้าเหมือนเดิม การเดินทางครั้งนี้เขาได้แอบไปอย่างเงียบๆ โดยมีฝรั่งเศสสองคนเป็นผู้นำ ส่วนทางด้านเมืองสิงจนถึงเชียงกง ฝรั่งเศสออกกฎระเบียบไม่ให้ชาวบ้านมีการเคลื่อนไหวแต่อย่างใด ส่วนทางปากฝั่งตรงกันข้ามแม่น้ำของ อำนาจของอังกฤษก็ได้บังคับชาวบ้านไว้อย่างเข้มงวดเช่นกัน เมื่อกองทหารเข้าถึงเมืองเมิงด้วยความเงียบและเรียบร้อยตามที่ตั้งมั่นเป็นสองจุดดักรออยู่ในหุบเขาหัวน้ำเมิงเพื่อวางแผนเข้าจู่โจมในเวลาเที่ยงคืน และตอนเที่ยงคืนของวันนั้นกองทหารก็ได้ตั้งวงปิดล้อมตัวเมืองเมิงเอาไว้จนถึงเวลาสามโมงเช้ากองทหารก็บุกเข้าโจมตีทันที การต่อสู้ก็ได้ปลุกชาวบ้านตื่นทั้งหลับทั้งฝัน และเช่นเดียวกับพญาศรีสองเมืองซึ่งไม่ได้คาดการณ์มาก่อนก็เลยถูกกุมล้อมจับตัวไว้ในเวลานั้น และต่อมากองทหารฝรั่งเศสก็ควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้และป่าวประกาศให้ชาวบ้านรู้กันว่าพญาศรีสองเมืองได้ถูกจับตัวแล้ว ส่วนทหารของพญาศรีสองเมืองซึ่งมีอาวุธอันล้ำสมัยก็ได้ออกมาอบตัวตามๆ กัน การต่อสู้ครั้งนั้นทำให้ทหารของพญาศรีสองเมืองเสียชีวิตไปหลายคนและบาดเจ็บก็หลาย ถึงแม้ว่าฝรั่งเศสได้ตัวพญาศรีสองเมืองแล้วก็ตามแต่ที่ปรึกษา คือ เจ้าสลาตวิยังไม่ถูกจับตัวหากหลบอยู่ในถ้ำเชียงกาง

รู้ตั้งนั้นฝรั่งก็ได้บังคับให้พญาศรีสองเมืองเขียนหนังสือฉบับหนึ่งถึงเจ้าสละตุวิ ซึ่งมีเนื้อความว่า เวลานี้การต่อสู้กับฝรั่งนั้น เป็นพวกเราที่ได้เป็นฝ่ายชนะ พวกเราได้ขับไล่พวกเขาแตกกระจายกลับไปห้วยทรายหมดแล้ว ดังนั้น จึงขอนิมนต์เอาเจ้าสละกลับคืนไปเมืองเราเพื่อได้เฉลิมฉลองชัยชนะของพวกเรา และเพื่อวางแผนรักษาการณ์บ้านเมืองเราให้ปลอดภัยต่อไป ในเวลาเดียวกัน นั้นทหารฝรั่งก็พากันดักซุ่มอ้อมล้อมปากถ้ำไว้อย่างดี

ทางฝ่ายเจ้าสละตุวิได้รับจดหมายฉบับนั้นแล้วก็ออกจากถ้ำ และในขณะเดินทางออกมาพร้อมจะข้ามสะพานหนึ่ง ซึ่งทหารฝรั่งเศสได้วางกับดักโดยการตัดไม้สะพานไว้ ในทันใดนั้นเจ้าสละตุวิเหยียบลงนั้นก็เลยเสียท่าตกลงสู่พื้นร่องพร้อมกับสะพาน และพร้อมกันนั้นทหารฝรั่งเศสพากันออกมาจากสถานที่ซ่อนและจับกุมเอาเจ้าสละตุวิไว้ได้ หลังจากนั้นเขาก็เอาตัวเจ้าสละตุวิไปประหารชีวิตอย่างเจียบๆ โดยอ้างว่าเจ้าสละตุวิได้หนีและฝรั่งได้เกลี้ยทำท่าส่งทหารไปค้นหาตัวท่าน ดิดไบประกาศไปทุกหนทุกแห่งและตามหมู่บ้านต่างๆ เพื่อให้ประชาชนเขตนั้นอยู่ในความสงบและเสียอกเสียใจ เพราะเจ้าสละตุวิเป็นที่นับถือและสักการบูชาของคนทั้งหลายเป็นอย่างดี เมื่อทางการทหารฝ่ายห้วยทรายและองค์การปกครองของฝรั่งเศสควบคุมสถานการณ์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็พักต่ออยู่เมืองเมิงเป็นเวลาสามวันเพื่อทำการอบรมอธิบายเกี่ยวกับนโยบายระบบการปกครองของฝรั่งเศสให้รู้ทั่วถึงกัน แต่งตั้งเอาคนท้องถิ่นนั้นปกครองแทนพญาศรีสองเมืองและให้มีการติดต่อกับห้วยทรายอย่างเมืองมิตร คือ ให้มีการส่งหนังสือรายงานการเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างน้อยเดือนหนึ่งเที่ยว และทางฝรั่งเศสก็ได้ช่วยเหลือด้านการหยุดยั้งต่างๆ จากนั้นก็เคลื่อนกองทหารออกจากเมืองเมิงและนำเอาตัวของพญาศรีสองเมืองมา และต่อมาพญาศรีสองเมืองก็ถูกประหารชีวิต ถึงแม้ว่าการต่อสู้ต้านกับฝรั่งของพญาศรีสองเมืองไม่เป็นผลสำเร็จ แต่ก็แบบอย่างความเป็นเจ้าของตนเองที่ไม่ยอมก้มหัวให้กับคนต่างชาติได้โดยง่าย และต่อมาทางเวียงจันทน์และหัวเมืองใหญ่ก็จัดตั้งกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนต่อสู้เพื่อปลดปล่อยเอาเอกราช อันมีกลุ่ม ล ป ล. ลาวอิสระ และกลุ่มอื่นๆ อีก

หลายกลุ่ม เกี่ยวการเป็นมาของบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว ข้าพเจ้าขอวาง
ลงไว้เพียงเท่านี้...” (สุริยงและโบ 2538, 25 - 29)

บทสรุป

บันทึกประวัติศาสตร์ความเป็นมาบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว ลาว ได้บอกเล่าเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และความเป็นมาของห้วยทรายก่อนการยึดครองของฝรั่งเศส บันทึกชาวไทยใหญ่นี้เป็นเอกสารที่ได้สะท้อนถึงเปลี่ยนแปลงของผู้คนภายใต้บริบทของการแย่งชิงอำนาจระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หมู่บ้านเล็กๆ อย่างห้วยทรายได้กลายมาเป็นพื้นที่เมืองกันชนระหว่างประเทศมหาอำนาจตะวันตกทั้งสอง โดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นกันเขตแดนระหว่างบ้านห้วยทรายกับเมืองเชียงของ ซึ่งการมีเส้นกันนี้คนในท้องถิ่นแทบไม่เคยคิดว่าจะเกิดขึ้นแต่ประการใด ห้วยทรายในห้วงประวัติศาสตร์ยุคอาณานิคมตะวันตกยังมีมิติของความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากรัฐจารีตในท้องถิ่นลุ่มน้ำโขงที่ได้กลายมาเป็นเมืองกันชนของมหาอำนาจทั้งสองฝ่ายและมิติทางประวัติศาสตร์ของผู้คนซึ่งคำว่าไทใหญ่ในดินแดนลาวไม่ใช่เงื่อนไขในมิติทางชาติพันธุ์หากเป็นช่วงระยะเวลาที่ทำให้ผู้คนสามารถปฏิสัมพันธ์กันในพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตามในกรอบระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในกรณีชาวไทยใหญ่ในบ้านห้วยทรายนั้นเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ไม่มีความต่อเนื่องทางสังคม เพราะมีเงื่อนไขของการเป็นรัฐชาติกับอาณานิคมอยู่ในบริบทของความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

การศึกษาประวัติศาสตร์จากบันทึกชาวไทยใหญ่กับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านห้วยทรายเป็นสิ่งที่ทำความเข้าใจกับอดีตที่ผ่านมาจากหลักฐานที่ปรากฏ ถึงแม้ว่าปัจจุบันอาจจะเลื่อนรางไปจากความทรงจำของคนในท้องถิ่น หากได้พิจารณาถึงลงไปถึงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์แล้ว เราก็มีอาจปฏิเสธความเป็นไปจากข้อเท็จ

จริงที่เกิดขึ้นได้ ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งบ่งบอกตัวตนทางสังคมที่มี
กำเนิดและพัฒนาการในตัวของมันเอง

บรรณานุกรม

นฤมล ธีรวัฒน์. 2551. *มองพม่าผ่านขเวดากอง*. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์ม.

วารังตัน, เฮอ์เบิร์ต สมิธ. 2547. *บันทึกการเดินทางสู่แม่น้ำโขงตอนบนประเทศไทย
สยาม. แปลและเรียบเรียงโดย พรพรรณ ทองตัน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ:
กรมศิลปากร.*

สรัสวดี อ๋องสกุล. 2539. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สรัสวดี อ๋องสกุล และโยชิยุกิ มาซุฮาร่า. 2544. *การศึกษาประวัติศาสตร์และ
วรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

สุริยง ส.ห่าน และโบ ห่าน. 2538. *ประวัติความเป็นมาบ้านห้วยทราย เมืองบ่อแก้ว*.
ม.ป.ท: สำนักงานนิตยสารประชาสิลป์.

ลีลา วีระวงศ์, 2540. *ประวัติศาสตร์ลาว* แปลโดย สมหมาย เปรมจิตต์ กรุงเทพฯ:
มติชน.